

ВИСТУП

ГУБЕРСЬКОГО ЛЕОНІДА ВАСИЛЬОВИЧА

в рамках

Круглого столу «75 РОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ РАДИ МИРУ: УРОКИ ІСТОРІЇ ТА ВИКЛИКИ МИРУ В ХХІ СТОЛІТТІ»

Член Президії Української Ради Миру

ректор Київського національного університету ім. Шевченка у 2008—2021 рр, доктор філософських наук, професор, академік НАН України (2003, член-корреспондент з 1997), академік НАПН України (1995) та АН ВШ України, заслужений працівник народної освіти України (1997), Герой України (2009)

Тема:

МАЙБУТНЄ МИРОТВОРЧИХ РУХІВ: ВІД ДЕКЛАРАЦІЙ ДО ДІЙ

Шановний Голово!
Шановні учасники конференції!
Шановні колеги!

Дозвольте, насамперед, висловити щиру вдячність організаторам за можливість взяти участь у конференції, присвяченій 75-річчю Української Ради Миру.

Сімдесят п'ять років діяльності - це не лише поважний ювілей окремої організації. Це нагода замислитися над тим, як змінювалися самі уявлення про мир, міжнародну безпеку та роль громадянського суспільства у їх забезпеченні. Особливо актуальним таке осмислення є сьогодні, коли міжнародна система переживає, без перебільшення, одну з найглибших криз від часу завершення Другої світової війни.

Парадоксально, але сьогодні про мир найбільш переконливо говорить саме Україна - держава, яка вже понад десять років живе в умовах збройної агресії, а понад три роки протистоїть повномасштабному вторгненню Російської Федерації.

На перший погляд це може виглядати суперечністю. Проте, якщо уважніше поглянути на історію української державності, стає зрозуміло, що така роль є цілком закономірною. Україна ніколи не була лише споживачем міжнародної безпеки. Від самого початку своєї незалежності вона послідовно демонструвала прагнення бути активним учасником міжнародних зусиль із підтримання миру.

Найяскравішим прикладом цього стала добровільна відмова України від третього у світі ядерного арсеналу після розпаду Радянського Союзу. Це рішення було не лише політичним актом, а й одним із найвагоміших внесків у глобальний режим ядерного нерозповсюдження. Незважаючи на подальші драматичні наслідки порушення безпекових гарантій, Україна засвідчила готовність ставити міжнародну безпеку вище за володіння одним із найпотужніших інструментів стримування.

Водночас внесок України у підтримання миру не обмежувався лише питаннями стратегічної безпеки. Протягом десятиліть українські військовослужбовці брали участь у миротворчих операціях Організації О'єднаних Націй у різних регіонах світу — від Балкан до Африки та Близького Сходу. Українські миротворці виконували місії у колишній Югославії, Косові, Лівані, Ліберії, Сьєрра-Леоне, Демократичній Республіці Конго, Кот-Івуарі та багатьох інших країнах. Загалом понад сорок п'ять тисяч українських військовослужбовців взяли участь у міжнародних миротворчих операціях.

Для української дипломатії участь у цих місіях мала значення, що виходило далеко за межі військової співпраці. Вона стала важливим елементом міжнародної відповідальності України, засвідчила її готовність брати участь у розв'язанні глобальних безпекових проблем і сприяла формуванню репутації нашої держави, як відповідального учасника міжнародного співтовариства.

Україна активно долучалася й до розвитку багатосторонньої дипломатії. Як непостійний член Ради Безпеки ООН вона послідовно підтримувала принципи мирного врегулювання конфліктів, зміцнення міжнародного права, захисту цивільного населення та розвитку превентивної дипломатії. До 2014 року Україна також демонструвала відкритість до міжнародних механізмів моніторингу та співробітництва, зокрема в рамках Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Усе це дозволяє зробити важливий висновок. Сьогодні Україна говорить про мир не лише тому, що сама стала жертвою агресії. Вона говорить про нього як держава, яка тривалий час була одним із контрибуторів міжнародного миру. Саме ця обставина, на мою думку, надає українському голосу особливої легітимності у сучасній дискусії про майбутнє миротворчих рухів. Разом із тим останні роки змусили світ переосмислити саме поняття миротворчості.

Багато інституцій та механізмів, створених після Другої світової війни, формувалися в умовах зовсім іншої міжнародної реальності. Їхнім головним завданням було не допустити повторення глобального військового конфлікту, забезпечити діалог між державами та створити механізми колективної безпеки. Протягом десятиліть ця архітектура загалом виконувала свою функцію. Проте міжнародне середовище XXI століття суттєво змінилося.

Конфлікти більше не обмежуються лише військовим виміром. Вони дедалі частіше поєднують застосування збройної сили з інформаційними кампаніями, кібератаками, економічним тиском, боротьбою за технологічне лідерство, маніпуляціями у цифровому просторі та використанням гуманітарних інструментів як засобу політичного впливу.

Одночасно людство стикається з викликами, які взагалі не мають військової природи, але безпосередньо впливають на міжнародну стабільність. Пандемія COVID-19 продемонструвала, наскільки взаємозалежним став сучасний світ і наскільки важливою є міжнародна солідарність у реагуванні на глобальні кризи. Зміна клімату, енергетична безпека, міграційні процеси, продовольча безпека дедалі більше стають не лише предметом міжнародної політики, а й чинниками миру або конфлікту.

Особливо показовим у цьому контексті став український досвід після 2022 року. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації стало безпрецедентним викликом для всієї системи міжнародної безпеки. Водночас відповідь міжнародної спільноти виявила нову закономірність.

Підтримку Україні надавали не лише держави. До неї долучилися іноземні університети, окремі міста, авторитетні наукові установи, міжнародні благодійні фонди, громадські організації, музеї, професійні асоціації, цифрові платформи, волонтерські спільноти та мільйони громадян у різних країнах світу.

Фактично виникла багаторівнева міжнародна мережа солідарності, аналогів якій сучасна історія майже не знає. Саме цей досвід демонструє головну трансформацію миротворчості у XXI столітті.

Якщо у другій половині XX століття мир забезпечувався насамперед через міжнародні норми, міждержавні домовленості та діяльність міжнародних організацій, то сьогодні дедалі більшого значення набувають міжнародні мережі співпраці. Іншими словами, мир уже не лише проголошується. Він створюється щоденною взаємодією університетів, дослідників, громад, міст, молодіжних організацій, волонтерів, митців, IT-спільнот і громадянського суспільства.

Саме тому сьогодні, говорячи про майбутнє миротворчих рухів, ми маємо поставити перед собою принципово нове питання. Чи достатньо в сучасному світі лише проголошувати цінності миру? Чи, можливо, головним завданням миротворчих організацій стає формування стійких міжнародних мереж довіри, здатних підтримувати мир навіть тоді, коли міждержавний політичний діалог переживає кризу?

Головна трансформація миротворчих рухів полягає не лише у зміні інструментів їхньої діяльності. Насамперед змінюється саме розуміння того, хто сьогодні створює мир. Традиційно миротворчість асоціювалася передусім із діяльністю держав, міжнародних організацій та професійної дипломатії. Саме вони виступали основними суб'єктами переговорів, посередництва та врегулювання конфліктів.

Однак міжнародна практика останніх десятиліть свідчить про поступове розширення кола учасників миротворчих процесів, які створюють горизонтальні зв'язки довіри, що нерідко виявляються стійкішими за політичні домовленості. У цьому контексті можна виокремити кілька взаємопов'язаних вимірів сучасної миротворчості.

Перший вимір - освіта та університетська дипломатія.

Університети традиційно розглядалися як центри освіти та науки. Проте у XXI столітті вони дедалі частіше виконують ще одну функцію: стають самостійними суб'єктами міжнародної взаємодії.

Показовим прикладом стала реакція світової академічної спільноти на повномасштабне вторгнення Росії в Україну. У рекордно короткі строки сотні університетів Європи, Північної Америки та інших регіонів відкрили спеціальні програми підтримки українських студентів, викладачів і дослідників. Ініціатива *Scholars at Risk*, програма *Erasmus+*, діяльність Європейської асоціації університетів, а також численних альянсів європейських університетів стали прикладами того, як академічне середовище здатне мобілізуватися на підтримку суспільства, що опинилося в умовах війни.

Водночас університетська співпраця не обмежилася гуманітарною допомогою. Європейські університети започаткували спільні магістерські програми, віртуальну академічну мобільність, подвійні дипломи, дослідницькі консорціуми, програми психологічної підтримки студентів та викладачів, а також партнерства, спрямовані на повоєнне відновлення української вищої освіти. Фактично університети почали виконувати функцію міжнародних агентів довіри. Саме тому сьогодні можна говорити про університетську дипломатію як один із перспективних напрямів сучасної миротворчості.

Другий вимір сучасної миротворчості - наукова дипломатія.

Наука має одну унікальну особливість: вона завжди виходить за межі політичних кордонів. Пошук знань передбачає відкритість, міжнародне співробітництво та постійний обмін ідеями. Саме тому навіть у періоди політичної напруженості наукові контакти нерідко зберігаються довше, ніж інші форми міжнародної взаємодії.

Характерним прикладом є багатонаціональні дослідницькі консорціуми, що працюють у рамках програми "Горизонт Європа". Їхня діяльність охоплює широкий спектр напрямів - від медицини та цифрових технологій до кліматичних досліджень, енергетичної безпеки та сталого розвитку.

Важливо, що після початку повномасштабної війни Україна не була виключена з європейського наукового простору. Навпаки, українські університети та наукові установи отримали додаткові можливості для інтеграції в міжнародні дослідницькі мережі. Це дозволило не лише підтримати українську науку, але й залучити її до формування спільних відповідей на глобальні виклики.

Не менш показовою є діяльність міжнародних наукових центрів, зокрема CERN, де десятиліттями співпрацюють дослідники з різних країн світу. Незважаючи на політичні суперечності, саме наука часто залишається одним із найбільш стійких каналів міжнародного діалогу.

Отже, сучасна наукова дипломатія вже не є лише інструментом підтримки академічних контактів. Вона поступово стає складовою міжнародної безпеки.

Третій вимір сучасного погляду на миротворчість - молодь як новий суб'єкт миротворчості.

Ще донедавна молодь переважно розглядалася як майбутній учасник міжнародних відносин. Сьогодні це уявлення потребує перегляду. Молоді люди дедалі частіше долучаються до міжнародної діяльності ще під час здобуття своєї освіти чи на початку професійної кар'єри. Вони самостійно створюють міжнародні мережі співпраці, організовують волонтерські проекти, працюють у міжнародних громадських організаціях, беруть участь у гуманітарних місіях і популяризують ідеї миру через сучасні засоби комунікації. Європейські програми "European Solidarity Corps" та молодіжний компонент програми Еразмус+ демонструють, наскільки ефективним може бути молодіжне співробітництво у зміцненні європейської солідарності.

Український досвід після 2022 року значною мірою розширив це розуміння. Тисячі українських студентів стали координаторами міжнародної гуманітарної допомоги, організаторами благодійних кампаній, волонтерами, учасниками міжнародних конференцій та молодіжних дипломатичних форумів. Молоді

українці активно працюють у програмах Молодіжних делегатів України до ООН, представляючи позицію держави та суспільства на міжнародному рівні.

Таким чином, молодіжна дипломатія дедалі більше перетворюється на реальний інструмент міжнародного порозуміння, а не лише на напрям молодіжної політики.

Четвертий вимір сучасної миротворчої діяльності, який заслуговує на особливу увагу - це культурна дипломатія.

Якщо дипломатія традиційно звертається до урядів, то культура звертається безпосередньо до суспільств. Саме тому культурна дипломатія відіграє особливу роль у збереженні взаємної довіри навіть тоді, коли політичні контакти ускладнюються.

Повномасштабна війна проти України вкотре продемонструвала, що культурна спадщина є не лише символом національної ідентичності, а й складовою міжнародної безпеки.

Рішення ЮНЕСКО щодо внесення історичного центру Одеси до Списку всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою, стало важливим міжнародним сигналом про відповідальність світової спільноти за збереження культурних цінностей. Паралельно музеї, архіви, бібліотеки та культурні інституції багатьох країн започаткували масштабні програми підтримки українських колекцій, реставрації культурних пам'яток, організації міжнародних виставок та захисту музейних фондів.

Важливу роль у цьому процесі відіграють також міжнародні професійні мережі, діяльність яких спрямована на охорону культурної спадщини під час збройних конфліктів.

Таким чином, культура, будучи надзвичайно важливим інструментом міжнародного іміджу держави та ствердження її ідентичності, водночас стає інструментом міжнародної солідарності.

П'ятим виміром сучасної моделі миротворчості є, безумовно, так звана “цифрова миротворчість”

Однією з найхарактерніших рис сучасного міжнародного середовища є стрімка цифровізація міжнародної взаємодії. Цифровий простір при цьому створює нові ризики. Дезінформація, інформаційні операції, кіберзагрози та маніпуляції громадською думкою можуть істотно посилювати міжнародну нестабільність. Однак водночас цифрові технології відкривають принципово нові можливості для підтримання миру, і український досвід в цьому плані є надзвичайно показовим. Всім відома платформа “UNITED24” продемонструвала, що цифрові технології можуть стати інструментом глобальної громадянської солідарності. Мільйони людей із різних країн світу отримали можливість безпосередньо долучатися до гуманітарних, медичних, освітніх проєктів та ініціатив відновлення України. З іншого боку, попри воєнні виклики, Україна показує світові взірць розвитку цифрової держави. Екосистема «Дія» стала наочним прикладом того, як цифрові державні сервіси здатні забезпечувати безперервність функціонування публічного управління навіть в умовах широкомасштабної війни. Хоча її головною метою є надання адміністративних послуг, вона водночас демонструє, що цифрова стійкість держави є одним із чинників суспільної стабільності.

Отже, цифрова дипломатія та цифрова взаємодія поступово перетворюються не лише на засоби комунікації, а й на інструменти миротворення. Озвучені аргументи дозволяють зробити важливий висновок. У XXI столітті мир більше не створюється виключно за столом дипломатичних переговорів. Він формується у тисячах горизонтальних зв'язків між університетами, дослідниками, студентами, містами, музеями, цифровими спільнотами та громадянськими організаціями. Саме ці зв'язки поступово формують нову міжнародну екосистему довіри, яка дедалі більше доповнює традиційні механізми дипломатії та міжнародного права.

Яке ж місце Української Ради Миру у новій архітектурі міжнародної миротворчості?

Якщо погодитися з тим, що сучасна миротворчість дедалі більше виходить за межі міждержавної дипломатії та набуває мережевого характеру, закономірно постає питання про місце і роль традиційних миротворчих організацій та ініціатив у цій новій архітектурі міжнародної взаємодії.

Переконали, що сьогодні ми спостерігаємо не кризу миротворчих організацій, а трансформацію їхніх функцій. У другій половині XX століття їхня діяльність значною мірою концентрувалася навколо суспільної адвокації миру, міжнародних конференцій, підтримки діалогу між державами та просування

фундаментальних принципів міжнародного права. Усе це залишається важливим і сьогодні. Проте сучасний світ висуває нові вимоги.

Недостатньо лише бути майданчиком для обговорення проблем миру. Не менш важливо ставати простором, де формується практична міжнародна взаємодія. Світова практика демонструє, що багато авторитетних миротворчих організацій уже рухаються саме в цьому напрямі.

Характерним прикладом є Пагвоський рух вчених. Заснований у розпал холодної війни рух спочатку мав на меті сприяти діалогу між науковцями щодо ядерного роззброєння. Проте з часом його діяльність суттєво розширилася. Сьогодні Пагвош є міжнародною мережею експертів, яка поєднує наукові дослідження, експертну дипломатію, неформальний діалог і вироблення рекомендацій для міжнародної політики. Показово, що саме за розвиток такого формату взаємодії організація була удостоєна Нобелівської премії миру.

Показовим прикладом еволюції та адаптації до змін міжнародної політики є Міжнародне бюро миру, одна з найстаріших міжнародних миротворчих організацій світу. Її сучасна діяльність давно виходить за межі традиційної антивоєнної адвокації. Організація координує міжнародні кампанії, проводить дослідження, працює з молоддю, академічними колами, громадянським суспільством, формуючи широкі міжнародні мережі співробітництва. Подібну еволюцію демонструють ряд інших організацій та рухів, поєднуючи дослідницьку діяльність, медіацію, мирну освіту, підтримку місцевих громад та розвиток міжнародних партнерств. Їхній досвід свідчить про важливу тенденцію: сучасні миротворчі інституції дедалі більше виступають не стільки організаторами окремих заходів, скільки архітекторами довгострокових мереж співпраці.

Саме в цьому полягає одна з ключових тенденцій розвитку миротворчих рухів XXI століття. Їхня цінність визначається вже не лише кількістю проведених конференцій чи ухвалених декларацій. Вона дедалі більше вимірюється здатністю поєднувати людей, інституції та професійні спільноти навколо спільних проєктів. У цьому контексті відкриваються нові можливості і для Української Ради Миру. Завдяки своїй багаторічній історії, авторитету та широкому колу міжнародних контактів вона може відігравати важливу роль у розвитку сучасної мережевої дипломатії України.

Особливого значення така діяльність набуває саме зараз, коли міжнародна підтримка України дедалі більше виходить за межі міжурядового співробітництва. Після 2022 року сформувалися сотні партнерств між українськими та іноземними університетами, десятки нових партнерств між містами-побратимами, масштабні міжнародні гуманітарні, культурні та освітні ініціативи. Вони часто виникали незалежно одна від одної, відповідаючи на конкретні потреби часу.

Проте наступним логічним етапом може стати їхнє об'єднання у більш стійкі міжнародні мережі співпраці. Саме тут миротворчі організації здатні виконувати унікальну функцію координатора. Наголошую: не керівника, не адміністратора, а саме координатора взаємодії між різними суб'єктами міжнародного співробітництва.

Особливо перспективним видається розвиток співпраці з університетами. Сучасні університети дедалі частіше стають не лише освітніми установами, а й центрами експертного аналізу, наукової дипломатії, міжкультурного діалогу та підготовки нових поколінь лідерів.

Українська Рада Миру могла б виступати партнером таких процесів, підтримуючи міжнародні академічні форуми, молодіжні дослідницькі мережі, літні школи, програми підготовки молодих дипломатів, міжнародні конкурси студентських проєктів із питань миру та безпеки.

Не менш перспективним є напрям взаємодії з громадянським суспільством. Українські громадські організації накопичили унікальний досвід гуманітарної діяльності, міжнародної адвокації, роботи з громадами, розвитку волонтерського руху та міжнародної комунікації. Поєднання цього практичного досвіду з академічною експертизою та міжнародними партнерствами могло б створити якісно новий формат миротворчої діяльності. Водночас важливо підкреслити ще одну обставину. Сьогодні Україна вже не лише переймає міжнародний досвід. Вона сама дедалі частіше стає його джерелом.

Український досвід функціонування держави в умовах війни, розвитку цифрового врядування, мобілізації громадянського суспільства, міжнародної університетської співпраці, захисту культурної спадщини, гуманітарної дипломатії та міжнародної солідарності вже сьогодні викликає значний інтерес у багатьох

країнах світу. Це означає, що українські миротворчі організації можуть виступати не лише учасниками міжнародного діалогу, а й ставати його співтворцями. Якщо у XX столітті значна частина міжнародних миротворчих ініціатив будувалася навколо пошуку компромісів між державами, то у XXI столітті дедалі більшого значення набуває здатність суспільств спільно виробляти довіру.

Саме ця довіра стає головним ресурсом стійкого миру. І саме її формування може стати одним із найважливіших завдань сучасних миротворчих рухів.

Підбиваючи підсумки, хотів би повернутися до питання, яке було поставлене на початку цієї доповіді. Яким може бути майбутнє миротворчих рухів у XXI столітті? Відповідь на це питання значною мірою залежить від того, як ми сьогодні розуміємо саму природу миру. Якщо мир сприймається виключно як відсутність війни, тоді миротворчість неминуче зводиться до припинення бойових дій, укладення політичних домовленостей або підтримання режиму припинення вогню. Однак сучасна міжнародна практика демонструє значно складнішу картину. Стійкий мир формується не лише за столом переговорів. Він народжується у процесі тривалої взаємодії між людьми, інституціями та суспільствами. Саме тому сьогодні дедалі більшого значення набувають ті форми міжнародного співробітництва, які ще кілька десятиліть тому не розглядалися як складові миротворчої діяльності.

Освіта формує взаєморозуміння. Наука створює простір спільного пошуку знань. Культура допомагає зберігати людський вимір міжнародних відносин. Молодь пропонує нові формати міжнародної взаємодії. Цифрові технології відкривають безпрецедентні можливості для глобальної солідарності.

Громадянське суспільство забезпечує сталість міжнародних контактів навіть тоді, коли офіційна дипломатія стикається з труднощами. Усі ці процеси дозволяють зробити ще один важливий висновок: миротворчі рухи сьогодні переживають не кризу, а етап глибокої трансформації. Якщо у XX столітті вони були насамперед простором суспільної адвокації миру, то у XXI столітті вони дедалі більше перетворюються на платформи міжнародної співпраці.

Їхнім головним ресурсом стають уже не лише декларації, а й здатність створювати стійкі міжнародні мережі довіри. Саме в цьому полягає головна особливість сучасного етапу розвитку миротворчих рухів.

У другій половині XX століття міжнародна спільнота будувала мир переважно через міжнародні норми, договори, організації та політичні інститути. У XXI столітті ці інститути залишаються необхідними. Проте вони дедалі більше доповнюються транснаціональними мережами співробітництва, що поєднують державні органи, університети, наукові центри, муніципалітети, громадські організації, культурні інституції, бізнес, молодіжні рухи та цифрові спільноти. Інакше кажучи, мир дедалі більше набуває мережевого характеру. Український досвід останніх років став одним із найпереконливіших підтверджень цієї тенденції. Саме тому Україна сьогодні є не лише державою, що бореться за власну свободу. Вона стала своєрідною лабораторією нових моделей міжнародної солідарності. І цей досвід має значення далеко за межами українського контексту. Мир у XXI столітті більше не є лише результатом дипломатії. Він дедалі більше стає результатом співпраці всього міжнародного суспільства. І саме тому майбутнє миротворчих рухів — це історія не лише про мир. Це історія про нову культуру міжнародної взаємодії, у центрі якої перебувають довіра, відповідальність і солідарність.

Дякую за увагу.

